

Saaremaa Ühisgümnaasium

JÖÖRI KÜLA AJALUGU
Uurimistöo

Autor: Roman German XII^A

Juhendaja: Luule German

Kuressaare 2002

ANNOTATSIOON

Saaremaa Ühisgümnaasium

Jööri küla ajalugu	
Mai 2002	38 lk
Referaat	
<p>Töö eesmärk oli koguda kokku seni kirjapandud informatsioon Jööri küla kohta. Üles kirjutada praegu veel elavate vanemate külaelanike mälestusi elust külas möödunud sajandil. Selleks tuli läbi töötada erinevaid teoseid, mälestusi ning arhiivmaterjale. Samuti oli vaja käia külas, intervjuuerida inimesi ja seejärel nende mälestused lindilt üles kirjutada.</p> <p>Töö tulemusena on meil ühtede kaante vahel olemas kokkuvõtlik Jööri küla ajalugu ja küla elanike mälestused.</p>	
Võtmesõnad : Jööri-Kõnnu Masinaühisus, Jööri mõis, hernhuutus, noorteühing „Laine“, kolhoosid, küüditamine, 1905. aasta revolutsioon, Jööri küla selts	
Roman German:	allkiri:
Kaitmisele lubatud: Luule German:	allkiri:

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ASUKOHT	5
2. ESMAMAINIMINE NING NIME PÄRITOLU	6
3. JÖÖRI MÕIS	7
3.1 Mõisa kujunemine	7
3.2 Jööri mõisa omanikud läbi aegade	7
3.3 Arruste mõis	8
3.4 Inimesed mõisas	8
4. VENNASTEKOGUDUSE LIIKUMINE	10
5. ÜHISTUD JA SELTSID	12
5.1 Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisus	12
5.1.1 Saamislugu	12
5.1.2 Arengulugu	13
5.1.3 Edu saladus	13
5.1.4 Tänapäev	14
5.2 Noorteühing „Laine“	14
5.2.1 Jõumees Sanniku „tsirkus“	15
5.2.2 Kiige all	15
5.3 Valjala Maanaiste Selts	15
6. JÖÖRI KÜLAGA SEOTUD VÄLJAPAISTVAID INIMESI	17
7. 1905. AASTA REVOLUTSIOON JÖÖRIS	21
7.1 Nõudmised	21
7.2 Tagajärjed	21
8. KÜÜDITAMINE	23
9. KOLHOOSIDE MOODUSTAMINE	24
9.1 Esimene kolhoos	24
9.2 Kolhoosi tegemine Jööri külla	24
9.3 Kolhoosi edasine areng	25
10. JÖÖRI KÜLA TÄNAPÄEVAL	26
11. INTERVJUUD JÖÖRI VANIMATE INIMESTEGA	27
11.1 Leontine Papper Metsalt	27
11.2 Asta Sirel Kuutmanilt	28
11.3 Marie Pints Uuelult	29
11.4 Helvi-Adele Peäske Madiselt	31
KOKKUVÕTE	33
KASUTATUD KIRJANDUS	34
Lisa 1. Talupoegade arv Jööri mõisas 1715 – 1858	35
Lisa 2. Suurimad osanikud Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuses 1939. aastal	36
Lisa 3. Ettepanek G. Lemberi tunnistamine kulakuks mitte kinnitada	37
Lisa 4. Valjala kolhoosi majandusliku efektiivsuse tabel	38

SISSEJUHATUS

Jööri külast ajendas mind uurimistööd kirjutama asjaolu, et ma olen sealt pärit. Minu ema, vanaema ja vanavanaema on kõik sealt ja nii on see küla saanud armsaks ka mulle. Olen Jööris veetnud kõik lapsepõlve suvevaheajad ja nüüd tekkis mõte tasuda oma kodukülale, tehes uurimuse tema ajaloost, mis vastasel juhul võikski kahetsusväärsel kombel ununeda.

Plaanis on lähemalt vaadelda erinevaid mõisaid ning nende valitsejaid, kelle valdustesse Jööri küla kuulunud on. Juttu tuleb ka erinevatest seltsidest ja ühistutest, mis on külas tegutsenud ning hernhuutlaste liikumisest Jööri külas ja tuuakse välja Jööri külaga seotud tähtsamad inimesed. Praegu elavatelt küla vanematelt inimestel on võetud intervjuud, et saada küla lähiajaloost selgemat pilti ja talletada nende mälestusi seoses Jööri külaga läbi nende elu.

Kogu uurimus on jagatud vastavalt valdkondadele väiksematesse alajaotustesse, et oleks kergem orienteeruda kogutud informatsioonis. Töö koostamisel on kasutatud ajaleheartikleid, arhiivmateriale ning intervjuusid.

1. ASUKOHT

Jööri küla asub keset Saaremaad Valjala vallas. Et sinna jõuda, tuleb Kuressaare – Kuivastu maantee 28. kilomeetriposti juurest keerata vasakule teeharule. Kuna see on pikk küla, võite sõita ka 28. kilomeetripostist mööda, suurt maanteed ca 800 m edasi ja pärast Kõnnu bussipeatust pöörata vasakule viivale tee. Asukoht on näidatud ka joonisel 1.

Joonis 1. Jööri küla asukoht

2. ESMAMAINIMINE NING NIME PÄRITOLU

Valjala ehk Waldele on üks viiest kihelkonnast, mis oli Saaremaal teada juba muinasaja lõpust. 1227. aastal, kui Mõõgavendade ordu andis viimase hoobi Eestimaa ja ühtlasi Saaremaa iseseisvusele, oli Valjala maalinn see koht, kus ristiti viimased saarlastest paganad.

Valjala külade loetelu on jälgitav Taani ajast. Vanimad neist on Tõnija, Koksi, Kalli, Haagi, Ure, Reo, Väkra, Lööne ning **Jööri**.

Jööri küla on kirjalikult esimest korda mainitud **1570. aastal**. Arvatavalt sai küla oma nime mõisniku nime järgi, mis võis olla **von Jöhr**. Ka on arvatud, et praegune Jööri küla on kokku pandud kahest varasemast väiksemast külast, Jöörist ja Arustest. Jööri mõisast on praeguseks alles vaid umbekasvanud tiik ja mõned põlispuud. Aruste mõisa täpne asukoht on teadmata, kohanimi on säilinud Jööri küla taga asuva Aruste metsa nimes.

3. JÖÖRI MÕIS

3.1 Mõisa kujunemine

(Luha, Blumfeldt, Tammekann, 1934) 1570. aastal läänistas hertsog Magnus Elme valitsejale Johannes Wedwes'ile temalt saadud 2800 marga ja talle tasumata palga eest Karja kihelkonnast 12,5 adramaad ja Valjalast Lööne vakusest 9 adramaad. 1573. aastal tagastas asehaldur Klaus von Ungern kõik läänistatud maad ning andis 1574. aastal Johannes Wedwes'ile kuninga loal Lööne vakusest 3,5 adramaad ja 1 üksjala ning Karjas Ratla vakusest 4 talu 5 adramaaga ja 1 üksjala. Lisaks sai Wedwes veel 3 adramaad Valjalast.

3.2 Jööri mõisa omanikud läbi aegade

(Luha, Blumfeldt, Tammekann, 1934) 1610. aastal läks Jööri mõis Wedwes'ilt kuningas Christian IV nõusolekul 1500 riigitaalri eest maanõunik Joh. Stackelbergile, kes pärandas mõisa 1631. aastal oma väimehele Joh. Treiden'ile. 17. sajandi lõpus läks mõis võlgade tõttu Treideni võlausaldajatele ning 1703. aastal omandas selle Kuressaare komandant Johannes Appelbohm 305 riigitaalri eest. Rootslaste taganemisel Saaremalt lahkus ka Appelbohm ja mõis läks enampakkumisele. Omanikuks sai leitnant Jacob Sower'i naine, kes müüs mõisa hiljem Ant. Bethmann-Cormedon'ile. 1748. aastal läks mõis jälle oksjonile ja uueks omanikuks sai assessor G. Fr. von Sass. 1769. aastal maksis ta 1000 rubla peale ja vahetas oma mõisa Anijala ja Kaunivere vastu. Jööri mõisa uueks omanikuks sai maanõunik C. G. von Guldenshubbe. 1814. aastal ostis Jööri 16 250 hõberubla eest Charlotte Luise von Vietinghof.

Eesti ajal teostatud võõrandamisel kuulus mõis Woldemar Andersonile ning oli plaanistatud 35 üksuseks. 1925. aastal kasutas härrastemaja, ühekordset puuhoonet, endine omanik (W. Anderson-autor).

3.3 Arruste mõis

Kui C. G. von Güldenstubble 1769. aastal Jööri mõisa etteotsa sai, siis ostis ta endale juurde väikese Arruste mõisa (Luha, Blumfeldt, Tammekann, 1934). Sellega omandas ta poolteist adramaad talumaad Reke külas ja ühendas ostu Jööri mõisaga. Alates 1769. aastast peetaksegi Jööri mõisaks endist Jööri ning Arruste mõisa.

Tänapäeval ei teata, kus asus tol ajal Arruste mõis ja Reke küla. Jööri küla elanik ja sealt pärit olev kohaliku ajaloo uurija **Laine Kindel** arvab, et Arruste mõis asus praegusel Kinga kohal. Tõsiseltvõetavaid andmeid selle kohta pole aga esitada temalgi. Kinga taga asuv mets kannab tänaseni Arruste metsa nime.

3.4 Inimesed mõisas

Esimesed andmed Jööri küla taludest pärinevad 1750. aastast (vt. Tabel 1). Adrarevisjonide andmeil oli siis Jööri mõisa all kõigest 2 talu, millest üks oli $\frac{1}{4}$ ja teine $\frac{1}{6}$ adramaad suur. Siit järeldub, et tegemist oli väga väikese mõisaga, kuna keskmiselt kuulus ühele mõisale ligikaudu 15 talu. Aastaks 1782 oli Jööri all juba 9 talu ning 1795 juba 16 talu ning 2 vabadikukohta. Rohkem andmeid on tabelis 2, kus võrdluse mõttes on välja toodud ka mõned teised Valjala kihelkonna mõisaid.

T a b e l l

Talude arv Valjala kihelkonnas, Jööri mõisas aastail 1750 ja 1758 adrakomisjonide andmeil

Mõis	1750							1758						
	Talude suurus adramaades													
	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{5}{12}$	$\frac{1}{12}$	Kokku	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{6}$	$\frac{5}{12}$	$\frac{1}{12}$	Kokku
Jööri mõis	-	-	1	1	-	-	2	-	-	1	-	-	1	2

Talude ja vabadikukohtade arv Valjala kihelkonnas 1782-1858 hingeloendite andmeil

Mõis	1782		1795		1811		1816		1826		1834		1850		1858	
	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik	Talu	Vabadik
Jööri mõis	9	-	16	2	16	2	16	-	16	-	14	-	16	-	16	-
Sassi mõis	12	-	22	4	22	2	22	9	22	10	22	14	21	10	30	12
Kogula mõis	28	5	22	11	31	8	31	5	31	12	31	8	30	10	30	11
Vana-Lõve mõis	25	-	36	10	51	5	51	9	55	14	53	9	57	11	59	11

Adrarevisjonide andmeil oli 1750 aastal Jööri mõisa all olevates taludes 2 hobust, 6 härja ning 2 lehma. 1758 aastaks oli alles vaid 3 hobust. Need andmed näitavad samuti mõisa väiksust, kuna neil aastail oli tavaline, et mõisas oli üle saja hobuse ja härja.

1782. aastal läbi viidud hingeloendite andmetest saame teada, et tol ajal oli Jööri mõisa valitsemise all juba 60 inimest, kellest 32 olid naised ja 28 mehed. 1750 ja 1758. aastal oli mõisa valitseda vastavalt 14 ja 12 inimest (vt. Lisa 1). Hüppelist tõusu võib seletada sellega, et 1769 aastal ostis mõisnik C. G. von Goldenstubble ära Arruste mõisa ja hilisemates hingeloendites on Arruste ja Jööri ühe nime all – Jööri.

4. VENNASTEKOGUDUSE LIIKUMINE

Vennastekogudus on 1727. aastal Saksamaal Herrnhuti asulas alanud usuliikumine protestantliku kiriku raames, mis jõudis Saaremaale kümmeaasta pärast. 1736. aastal saabus Saksamaalt Saaremaale neli kirikuõpetajat: Angerstedt, Holmkvist, Hönn, ja Prithelius, kes aktiivselt oma uut vaatenurka kuulutasid. 1737 saabus Saksamaalt Hallest õpetaja Papperits ja 1738. a. õnnistati Saaremaa piiskopiks õpetaja Eberhard Gutslef Tallinnast. Seega oli Saaremaal mitu kirikuõpetajat, kes olid ühinenud Vennastekoguduse ehk herrnhuutlaste liikumisega.

Varasema kirikujutluse pidamise ja kantslist noomimise kõrval võtsid nad kasutusele isikliku jutuajamise koguduse liikmetega. Samuti oli inimestel õigus ise kokku tulla ja palvetundi pidada. Herrnhuutlased jutlustasid karskust ja kasinust, rõivaste ning ehetega uhkeldamisest ning pidudest ja löbustustest loobumist. Kõrtsid jäid tühjaks, torupillid ja viiulid põletati ära. Pulmad, joodud ja matused peeti vaikselt viisil. Peeti sageli palvekoosolekuid, kuid töid ja toimetusi ei jäetud hooletusse.

1740.–1745. aastani ei tulnud Saaremaal ette ainustki karistusväärilist kuritegu, ka jäi soiku kohtuskäimine.

Mitmed kirikuõpetajad aga olid siiski herrnhuutlaste vastu, sest nende mõjuvõim vähenes. Nende kaebuse põhjal keelati herrnhuutlaste kooskäimised. Piiskop Gutslef vangistati ja saadeti Peterburgi. Kõljala mõisas peeti usukohus, mis saatis oma süüdistava protokollid kubermangukohtusse. Kuna see aga neist protokollidest midagi süüväärset ei leidnud, soikus asi niisama. Vennastekoguduse pooldajad kirikuõpetajad lahkusid enamikus Saaremaalt. Mõned, kes jäid, tegutsesid edasi vaikselt. Pärast seda oli usuliikumise peamine edendaja Jööri elanud Vennastekoguduse hoolekandja **Jakob Marrash**. Jööri oli mõisnik Karl Gustav von Guldenshubbe lasknud ehitada oma mõisa lähedale vennastekoguduse peakeskusele maja, mis valmis 1771. aastal. Vennastekogudusele jäi see maja veel kauaks. Järgmisel sajandil, 1872-1874 Valjala kirikuõpetajaks olnud Traugott Hahn on oma mälestustes kirjeldanud vestlusi tolleaegse Vennastekoguduse diakoni, samuti Jööri elanud August Steinmanniga. (Saaremaa Muuseum. Kaheaastaraamat 1997-1998). Steinmann olevat kohe Hahni saabudes

tema suhtumist Vennastekogudusse pärinud ja ütelnud: „Ma loodan siiski, et teie vastus minu soovi kohaseks kujuneb. Muidu peaksin ma kahjutundega teid koguduse usaldusest ilma jätma.“ See näitab Vennastekoguduse mõjuvõimu piirkonnas ja veendumust, et luterlik pastor ainult niikaua koguduse usaldust tunda saab, kui ta herrnhuutlastega käsikäes tegutseb.

5. ÜHISTUD JA SELTSID

5.1 Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisus

5.1.1 Saamislugu

(Lember, 1968) Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuse asutamiskoosolek peeti 6. aprillil 1924. aastal. Kuna selle aasta sügis oli vihmane, siis vajusid hobused rehepeksul kõhtudeni porri. Viimases hädas üürisid Kõnnu küla (joonis 2) mehed Tagaverelt mootorjõulise rehepeksumasina. Vahe hobujõulise rehepeksumasinaga oli nii suur, et hakati mõtlema, kuidas endale sarnast masinat muretseda.

(Lember, 1968) Meestel tuli puudu rahast ning samuti ei leitud enese seast sobivat juhti. Seetõttu pööratigi pilgud Jööri poole, kus oli kaks 24-aastast noort perepoega. Nendeks olid **August Kindel** ja **Georg Lember**. Esimene tundis masinaid ja tal oli ka isiklikku raha, mida sai kasutada algkapitalina, ning teine oli sobilik raamatupidana. 1923. aasta 30. detsembril aset leidnud ühistu asutamiseks peetavale koosolekule oli liikmeksastujate sooviavaldusi laekunud ligikaudu 40. Koosolekul aga selgus, et soovijatel pole vajalikku raha ning puudus usk tehtavasse. Lõpuks jäi järele ainult kuus peremeest: August Kindel ja Georg Lember Jöörist ning Kirill Maripuu, Feodor Rützel, Kaarel Villsaar ja Aleksander Juhat Kõnnust.

5.1.2 Arengulugu

Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuse etteotsa valiti **August Kindel**, kes asus seal näitama oma suurepäraseid võimeid. Ta pani oma isikliku raha mängu ja võttis pangalaenu. Rootsist telliti rehepeksugarnituur ja 10 hobujõuline naftamootor.

Joonis 3. Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuse veskile kolmanda korruse ehitamine 1935. a.

(Lember, 1968) 1924. aasta sügis oli kuiv ja viljakas ning osav masinistitöö tagas ühisusele korraliku teenistuse. Juurde astusid veel kuus liiget: Juhan Remberg, Aleksander Au, Joann Jalg, Juhan Mihkelson-Männa, August Mihkelson-Männa ning Juhan Looster. Tegemist oli jõukamate inimestega ning nemad andsid juba ühisusele siselaenu. Sellele vaatamata ei suudetud veel tagasi maksta pangalaene. Valjalas ei olnud mootorjõulist veskit ning nii otsustatigi veel laenu võtta ja telliti Rootsist 28-tollise läbimõõduga alumise jooksuga veski „Swea“. Veski oli nii praktiline ja tulutoov, et ühisus ostis neid hiljem veel kaks tükki juurde ja need panid aluse Valjala jahuveskile (Joonis 3), mis töötab ka tänapäeval.

5.1.3 Edu saladus

Jööri-Kõnnu MTÜ liikmete arvu vähesus (kokku 24) oli põhjus, miks keegi neist ei nõudnud endale mingeid eeliseid. Jõukamad osanikud andsid ühisusele siselaenu, mis oli veidi kõrgem pangaprotsendist. Oma laenude ja rahadega tehti kõik juurdeehitused ja täiendused. Ühisuse puhaskasumit ei jagatud kunagi osanike vahel vaid kõik jäeti tagavaraks ning ehituse kapitaliks.

Ühisuses valitses alati täielik üksmeel ning see tegi seltsi väga tugevaks. Kui rikkamad osanikud (vt. Lisa 2) oleksid tahtnud, siis nad oleksid saanud lahku lüüa ja teha endale

aktsiaseltsi, mis tol ajal oli väga tavaline. Seda aga pole tehtud ja nii pandi alus ühisuse tugevusele.

Üheks edu põhjuseks oli kindlasti ka ühisuse roll ümbruskonna arendamisel. Kõige ilmekamaks näiteks on siinjuures fakt, et 1947. aastal viidi tänu ühisusele Valjalat ümbritsevatesse keskustesse sisse elekter. 14. detsembriks oli ehitatud 10 kilomeetrit kõrgepingeliini ja 40 kilomeetrit madalpingeliini. Elektri said järgmiste külade majapidamised: Kiriku, Kõnnu, Kalju, Ariste, Jürsi, **Jööri**, Jõelega, Lööne, Rahu, Vilidu, Võrsna ja Sakla(Männa, 1999).

5.1.4 Tänapäev

Seoses nõukogude korra kokkukukkumisega taastati Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate 1. augustil 1992. aastal.

Ühisuse endiste liikmete järeltulijate koosolekul valiti juhatus koosseisus: esimees **Haljand Rüütel**, raamatupidaja **Laine Kindel**, kassapidaja-veski juhataja **Rein Ligi**. Revisjonikomisjoni valiti **Elmar Süld**, **Volli Lipp** ja **Hilda Rand**.

5.2 Noorteühing „Laine“

1922. aastal iseseisvus Kuressaare Eesti Seltsi Valjala haruseltsis Valjala Noorte Ühingu „Laine“ nime all. Ühingu esimeseks esimeheks sai Jööri külast pärit Georg Lember, kuid koos käisid aktiivselt ka teiste külade, eriti naaberküla Kõnnu noored. Ühingul oli oma laulukoor, tehti pidusid. Samuti laiendati oma silmaringi. Näiteks 1930-ndatel aastatel korraldati kümneid referaat-õhtuid. Igale koosolekul on olnud kindel teema. „Referent August Kindel on esinenud teemal „Koosoleku seadustest“, Hilda Villsaar (Valjala miss 1930) „Kodu kaunistamisest“. Kõneleja on valitud eelmisel õhtul osavõtnute poolt, kusjuures teema on olnud referendi enda valida. Teemadeks on olnud „Noorkarja kasvatamine“, „Kuidas end seltskonnas ülal pidada“, „Missugustel tingimustel võimalik on juustu valmistada“,

„Lauakombed“, „Rukkileiva valmistamine“, „Ilust ja elust“, „Tervishoid – hammaste puhtus“ jne“ (Männa, 1999).

5.2.1 Jõumees Sanniku „tsirkus“

Noorteühingu eestvedajad korraldasid ka näitemänge. Kogu Saaremaal tuntud vägimees, Valjalast Ure talust pärit Aleksander Sannik (Joonis 4) tegi ise näitemängu, millele andis ette ainult skeemi: tema on tsirkuse direktor ja teised tulevad tema juurde tööd otsima ning näitavad, milliseid trikke nad oskavad. Teine peategelane oli Jööri asunikutalu

Joonis 4. Aleksander Sannik

pidanud Peet Kastein. Tsirkusemänge peeti Jööri Nigula talu juures olevas väikeses koplis, kus oli küla kiik. Rahvast olnud murdu ja lõbu laialt. Alkoholi ei tarvitatud. Sannik ise ei joonud ja ei lubanud seda teha ka teistel.

5.2.2 Kiige all

Laupäeva õhtuti käisid kahe küla, Kõnnu ja Jööri noored Kõnnu kiigeplatsil tantsimas. Selle kohta öeldi – käidi kiige all. Rahvast oli palju. Tantsiti ja kiiguti, mängiti pilli ja räägiti juttu. Vahel läks pidu hommikuni, vahel oli ka pühapäeviti, siis mindi järgmine päev tööle ilma magamata, „ühtede silmadega“ nagu öeldi. Seda ei lubatud, et keegi hommikul kauem maganud oleks (Männa, 1999).

5.3 Valjala Maanaiste Selts

Jööri küla naised on osa võtnud ka 1931. a. asutatud Valjala Maanaiste Seltsi tegevusest.

Minni Kindel Jöörist on olnud üks selle asutajaid ja juhte. Liikmeskond kasvas mõne aastaga

60 inimeseni. Korraldati samuti kõnekoosolekuid, aianduse, pesuvalmistamise, vorsti ja küpsiste valmistamise ning lehmälüpsi kursusi.

6. JÖÖRI KÜLAGA SEOTUD VÄLJAPAISTVAID INIMESI

Järgnevalt tuuakse välja tähtsamad tegelased, kes mingilgi moel on olnud seotud Jööri külaga.

Jakob Marrash (1721-1792). Sündis Preisi-Poolamaal Elbingi linnas, saabus Eestisse 1747.a. kodukooliõpetajaks Läänemaale Kullamaa mõisa leskproua von Maideli kutsel. 1751. a läks Marrash Hiiumaale. 1753. aastal aga asus elama Saaremaale ja sai vennastekoguduse hoolekandjaks. 1766. aastal sõitis ta Herrnhuti, kus abiellus oma usukaaslase Marie Elisabeth Emmerichiga. (Saaremaal asusid nad kõigepealt elama mõisnik von Ekesparre juurde, kes neile andis oma mõisa lähedal elamiseks ühe maja.)

August Steinmann. Saaremaa vennastekoguduse diakon aastail 1860-1879. Sünnilt šveitslane. Vennastekogudusega liitus täiskasvanuna Saksamaal. Steinmannil oli kindel veendumus, et hernhuutlased on jumala poolt valitud tegema usutööd koguduste sees.

Voldemar Anderson (1865- ?) oli Jööri mõisa viimane mõisnik. Pärit Hiiumaalt, oli seal Suuremõisa krahvkonna valitseja.

(Männa, 1999) Anderson ostis mõisa von Ditmari käest ja abiellus toateenijaga, kellele mõisnik andis kaasavaraks rahasumma. Põhjuseks arvati, et toateenija poeg täpselt paruni nägu olnud. Anderson kasvas kasupoja **Voldemar Erich Andersoni** (1892- ?) nagu enda oma üles ning koolitas inseneriks. Mõisate jagamise aegu 1924. aastal ei võetud temalt kõike maad ära, sest ta oli ise talumees ja mõisa oma rahaga ostnud. Talle jäeti krunt mõisasüdamest, samuti anti krunt ta kasupojale, ehkki teati, et ta ei olnud maatööst huvitatud ja töötas Kuressaares insenerina, Saare maakonna arhitektina ja elektrijaama juhatajana. Andersoni teine naine Jursi apteekri Belleni õde oli Taani päritolu. Seetõttu oli Andersonidel võimalik 1939. aastal sõita Saksamaale. Kõigest oma varandusest olevat nad ilma jäänud, kuid Anderson ütelnud: „See ikka enam, mis mu pojalt peas, kui see, mis tal taskus.“

Alma Klauren (15.01. 1890 – 02.02. 1987) on sündinud Jööri külas. Saaremaa tuntud pedagoog, SÜG-i joonistusõpetaja, keraamik.

(Õnnis, 1980) Oma 90. sünnipäeva puhul 1980. aastal on ta andnud ajakirjanikule intervjuu ja kinnitanud, et on sündinud Kogula vallas Jööri külas talupoja perekonnas, kus peale tema oli veel seitse last. Vanematel oli suur soov lastele haridust anda ja Almal oligi võimalus haridus saada. Kahjuks ei mainita talu, kus ta vanemad tollal elasid ja praegu ei mäleta keegi, kus nad elasid.

Alma Klauren on õppinud algul Saaremaal, 1897-1898 Magvaldi erakoolis, 1898-1899 Neggo erakoolis, 1899-1901 Eisenshmidti erakoolis, seejärel Kuressaare Kõrgemas tütarlastekoolis, mille lõpetamise järel 1908. a. suundus Venemaale kodukooliõpetajaks. 1910.-1912. a õppis ta Peterburi Kunstiakadeemias professor Mahovski ateljees, 1912- 1917. a. Peterburis Stieglitzi Kunstikoolis tarbekunsti ja joonistamist. Seejärel tuli ta tagasi Saaremaale.

„1919. aastal organiseeris Alma Klauren koos teiste entusiastidega Kuressaarde gümnaasiumi ja jäi ka ise sinna õpetajaks. Viimati andis ta seal tunde 1960. aastal. Kunagine tööstuskool, nüüdne kutsekeskkool on samuti Alma Klaureni „looming“. See sai alguse tema korraldatud kursustest, mille idee autoriks oli Saaremaa haridusnõunik akadeemik Poleištsük“ (Õnnis, 1980).

Üle kümne aasta oli Alma Klauren Saaremaa kohtus käekirjaekspert, samuti oli ta tegev hariduselu korraldajana, võttes osa 1922. a. hariduskongressi korraldamisest ja 1928. a. Budapestis Soome-Ungari kultuurikongressist. SÜG-is organiseeris Alma Klauren gaidide liikumist ja oli aktiivne Kuressaare naiskodukaitse liige, 1930-31 esinaine.

Georg Lember (Joonis 5) (14.08.1899 – 13.04.1980). Sündis Valjala vallas **Jööri** külas. Lõpetanud Pärsamaa kihelkonnakooli ja Kuressaare Linnakooli. Organiseeris sporditegevust spordiseltsis „Harjutaja“ ja oli mängutegelane ja esimees Valjala Noorte Ühingu „Laine“. 1923. aastast Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuse asutaja, kirjatöötaja ning raamatupidaja. Valjala valla põllumeestekogu juhatuse liige 1924. aastast. Kindlustusseltsi esimees 1925 – 1926. Alates 1926. aastast ka Valjala Piimaühingu kirjatöötaja ning raamatupidaja. Saare maavolikogu liige 7 aastat (1927 - 1933), tulumaksukomisjoni liige

Joonis 5. Georg Lember

3 aastat. Põllutöökoja liige alates 1933. aastast, valla ja maakonna maatulunduse nõukogu juhatuse liige, Saaremaa piimaühistute keskseltsi revisjonikomisjoni liige. Korraldas mõni aeg Valjala kroonikat. Oli osav kirjamees ja raamatupidaja.

1949. aasta 15 juuli Saaremaa TSN Täitevkomitee otsusega nr. 221 tunnistati Georg Lember ja tema maapidamine kulaklikuks, seda vaatamata ulatusliku vastuseisule rahva poolt (vt. Lisa 3).

August Kindel (Joonis 6) (3.12.1899 – 27.08.1941). Sündis Valjala vallas Jööri külas Kingal. Lõpetas Vana-Löwe ministeeriumikooli ja õppis töö kõrvalt Tallinna Õhtukoolis 2 aastat (samal ajal töötas ka sadamatehases elektrikuna) ja käis mitmetel masinistide kursusel. Oli ühe aasta Kõnnu koolis õpetaja ning Kuressaares elektrimontöör. 1924. aastast Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuse asutajaliige ning esimees, tegelik masinate juht.

Samal ajal on August Kindel olnud tegev Valjala Noorte Ühingu „Laine“ laulu- ja mängutegelasena ligi 10 aastat. Kindlusseltsi esimees 3 aastat, meierei ehituskomisjoni liige 3 aastat, põllumeestekogu esimees 9 aastat, vallavolikogu liige aastal 1924, valla revisjonikomisjoni liige 6 aastat. Oli kirjastusühingu „Saaremaa“ juhatuse liige ja Rahvapanga nõukogu liige 1934. aastast. Valjala Ühiskaupluse revisjonikomisjoni liige aastal 1935, karjakontrolliühingu organiseerija ja juhatuse liige 1929. aastast. Suri 41-aastaselt. Oli tugeva algatusvõimega ning lugupeetud seltskonnainimene.

Joonis 6. August Kindel

Feodor Jalg (Joonis 7) (7.11.1908 – 14.11.1941 Siberis). Sündinud Valjala vallas Jööri külas Nigulal. Lõpetanud Pärssamaa kihelkonnakooli. Oli eeskujulik sportlane spordiseltsis „Harjutaja“, tegev noorte ühingu „Laine“ esimehena ja mängujuhtimisel, Valjala Tuletõrje Ühingu asutaja ning peamees, Kaitseliidu juhatuse liige ja kompanii pealik (1926 – 1940). Valjala Ühiskaupluse organiseerija ja ärijuht 1933. aastast.

Joonis 7. Feodor Jalg

14. juunil 1941. aastal küüditati koos perega Siberisse, kus tema surmaotsus viidi täide 14. novembril 1941. aastal.

Minni Kindel (Joonis 8) (16.03.1902 – 11.04.1978). Sündinud Valjala vallas Jööri külas Kingal. On August Kindeli õde. Lõpetanud Vana-Löwe ministeeriumikooli 3 klassi. Olnud Valjala Noorte Ühingu „Laine“ laulja ja mängija. Valjala Maanaiste Seltsi asutaja-esinaine. Auhindu omandanud käsitöös ja lehmalüpsmisel nii kohalikel kui ka maakondlikel võistlustel. Omaaegne Valjala lüpsimeister.

Joonis 8. Minni Kindel

Aleksander Vaher (Joonis 9) (16.05.1879 – 3.06.1962). Oli esimesi autojuhte Saaremaal. Nimelt oli Kuivastu parun Buxhöevden ostnud endale uue auto „Renault“. Autojuhiks ta leidiski sobivaks olevat Vaheri, kelle ta saatis oma rahade eest Riiga ametit õppima. Rahvas kutsus autot tema suure kära tõttu põrgumasinaks. Hobused olid autot kartnud ja selle liginedes alati kraavi hüpanud. Parun jäi alati seisma ja maksis kannatanutele raha. Lõpuks harjusid Muhu naised sellega nii ära,

Joonis 9. Aleksander Vaher

et kui nad kuulsid juba eemalt auto hääli, siis ajasid nad vankri ise kraavi ja jäid raha ootama. See inimeste kraaviajamine tüüdanud Vaheri nii ära, et ta võtnud end ametist lahti. (Männa, 1999)

7. 1905. AASTA REVOLUTSIOON JÖÖRIS

1905. aasta revolutsiooni käigus põletati Jööri külas mitmed mõisa heinaküünid. Tol ajal 6-aastane olnud Georg Lember meenutab oma memuaarides. „Osa mehi seletas, et sellest (heinaküünide põletamisest-autori märkus) pole mingit kasu - näljutame ainult süütuid loomi, parunil pole sellest häda midagi“ (Lember, 1968).

7.1 Nõudmised

(Lember, 1968) Vaatamata mõningatele vastuoludele selles osas, mida peaks tegema, otsustasid talunikud koos mõisa minna ja parunile oma paragrahvid ette lugeda. Nende nõudmised olid järgmised:

1. Alandada talude renti 10 rubla võrra.
2. Teomeeste tööpäevapikkust lühendada talvel 10 ja suvel 12 tunnikule.
3. Mõisatöölisele ja vabadikkudele anda mõisast puude ja heinte metsast toomise jaoks hobune.
4. Anda kõigile heinamaad 3 koorma heinte jaoks ja leivaahju kütte jaoks puid mõisa metsast.

Jööri mõisa omanikku polnud aga kodus ja nii jäidki eelnevad nõudmised realselt mõisnikule esitamata. Nimelt olid kõik ümberkaudsed valitsejad oma elu eest kartes linna varjule läinud.

7.2 Tagajärjed

Karistussalkade saabumisel hakkasid parun ja ohvitser mõisas kohut mõistma. Mihkel Lipp ja Mart Pett mõisteti mahalaskmisele. Esimese süüks jäi mõisa küünide põletamine ning teise süüks püssi laskmine mõisa hoovis ning asjaolu, et ta oli lubanud mõisalt maad ära võtta ja nendest 25 talule kohad teha ja ära jaotada. Georg Lember aga meenutab, et tegelikult oli püssi paugutanud hoopis Kõnnu küla kingsepp Jaan Ruul.

(Lember, 1968) Lipp ja Pett viidi mõisa ligidale põllule, kus kraavi kaldal kasvanud põlised kased. Meestel seotud silmad kinni ja mõlema vastu rivistatud 12 soldatit. Pett rääkis hiljem, et kui paugud olid käinud ja midagi pole tunda olnud, kiskunud ta rätiku silmadelt, et milles asi seisab. Mihkel oli kukkunud kraavi ja püüdnud üles tõusta, kuid ohvitser surmanud ta revolvrilasuga pähe. Soldatitest oli suurem jagu lasknud mööda. Petti polnud ohvitseri käsul üldse tulistatud.

Pärast eelpool kirjeldatud veretööd pole mõisnik enam Jööri kordagi tulnud ja üsna pea müüs oma mõisa maha.

1906. aasta karistussalkade saabumisest Jööri räägib ka laulusalm:

„Kui aasta number sai 1906, siis sündisid Saaremaal koledad lood.

Nende kallite pühade ajal kõik ööd tegi sõjavägi Saaremaal kohutavat tööd.

Siis esmalt läks Jööri see rüütlite salk, nende järel marssis suur sõjaväe polk.

Seal saatsid nad korda selle mörtsukatöö, meil meeles veel kõigil see kohutav öö.

Siis ohvitser kamandas: andke nüüd tuld ja saarlase verega värvitud sai muld.

Siis läksid nad Pihla ja mõtlesid teel, seal võtame vangi selle kirjutaja veel“

8. KÜÜDITAMINE

25. märtsil 1949. a. küüditati Jöörist Nikolai Kuutmani abikaasa Olga koos 6 lapsega. Pereisa Nikolai Kuutman oli küüditatud juba varem, 1945. aastal ning tolleks ajaks juba Siberis surnud, mida pere aga veel ei teadnud. Vanim laps oli 14, noorim neli aastat vana.

Samuti küüditati Jurna talust Kaarel Süld koos abikaasa Miina, pojanaise Liisi ja pojapoegade Elmari ning Albertiga. Kaarli poeg Eduard oli samuti nagu Kuutmani Nikolai küüditatud juba varem, mõlemal süüdistuseks kuulumine Omakaitseesse. Kuna veel kaks poega olid teenimas Punaarmees, siis õnnestus tollasel külanõukogu esimehel Viktor Pintsil taotleda vanapaarile vabastus ja neil lubati koju tagasi pöörduda. Küüditamas käisid püssimehed linnast, kaasas olid oma küla või valla inimesed, kes pidid tegutsema abistajatena. Vahel juhtus, et pidi minema abistama ka oma sugulaste küüditamisel. Ebameeldiva ülesande eest ei julgenud keegi kõrvale põigelda, sest oli selge, et keeldujal oleks läinud väga halvasti. Küll aga oleksid küüditajad lubanud näiteks mõnes peres lastel metsa joosta, kui need oleksid tahtnud. Pered aga eelistasid kokku jääda.

9. KOLHOOSIDE MOODUSTAMINE

Pärast Teist maailmasõda hakkas talupidamine alla käima. Palju mehi oli surma saanud. Suured põllumajandussaaduste kohustuslikud müüginormid, mille eest maksti raha vaid sümboolselt, muutsid tootmise mõtetuks. Sellele järgnes ka kulakute vastane kampaania ning paremate põllumeeste tagakiusamine (Pao, 1999).

9.1 Esimene kolhoos

(Pao, 1999) Esimene kolhoos Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis loodi 1947. aasta sügisel Saklas, Jööri naaberküla Kõnnu mehe Herman Kuninga organiseerimisel. Teine kolhoos Valjala ümbruses tehti **Jööris** 1948. aastal.

9.2 Kolhoosi tegemine Jööri külla

(Pints, 1973) 1948. aasta oktoobris kogunesid Jööri küla talupidajad Jööri mõisasse arutamaks kolhoosi asutamist. Kogemusi ei tulnud kaugelt otsida, kuna Saklas asuv Viktor Kingissepa nimeline kolhoos oli ENSV esimene. Kolm eestvedajat — partorg Heimar Alas, propagandist Arteemi Laaneväli ja täitevkomitee esimees Viktor Pints valisid kolhoosi rajamiseks Jööri just seetõttu, et seal oldi ka enne tegeletud ühistegevusega (Jööri-Kõnnu Masinaühisus - autor).

(Pints, 1973) Pärast ekskursiooni korraldamist Saklasse Kingissepa-nimelisse kolhoosi moodustati Jööri kolhoosi asutamise initsiatiivgrupp, kuhu kuulusid Oskar Päeske, Vilhelmine Kindel ja Salme Traumann (hiljem Murd). Hiljem liitusid selle grupiga veel paljud teised pered.

Taludelt võeti ära nende maad ning loomad, mis läksid kõik kolhoosi üldkasutamiseks. Majapidamistele jäeti vaid 0,6 hektarit elamispindadeks (Pao, 1999). Nii pandigi alus „Oktoobri“ kolhoosile Jööris.

9.3 Kolhoosi edasine areng

1951. aastal liideti vähetulusad ühe küla kolhoosid suuremateks ja efektiivsemateks. Valjalga jäid alles kolm suuremat kolhoosi: V. Kingissepa nimeline, „Hommik“ ja Valjala (Pao, 1999). Viimase alla kuulus ka Jööri küla. Valjala kolhoos paistis üldse silma kõrgete teraviljasaakidega (vt. Lisa 4). 1976. aastal moodustati üle valla kolhoos, mille nimeks jäi Valjala kolhoos. Uuele ühismajapidamisele jäi kasutada 15 716 hektarit maad (Pao, 1999).

10. JÖÖRI KÜLA TÄNAPÄEVAL

Küla tänapäev seostub tihedalt Jööri Küla Seltsi tegevusega. 1997. aastal loodud seltsi eesotsas on selle esimees **Sulev Peäeske** ja külavanem **Jaanus Lipp**. Nende õhutusel ja teiste kaasalöömisel on külaselts taastanud vana palkaida (Joonis 10) , kogunud sinna vanavara nii oma külast kui kaugemalt. On puhastatud võsast teeääri, et oma küla ilmet parandada. Koos seltsiga on käidud ekskursioonidel teistes valdades, vaadatud turismitalusid ja Saaremaa ning Muhumaa kauneimaid paiku. Praegu on külaseltsil pooleli tenniseväljaku rajamine ja sepikoja ehitus. Ehitati ka katusealune rehepeksugarnituuri jaoks, mis toodi küla muuseumisse mandrilt.

Joonis 10. Jööri küla muuseum-ait ja ekspositsioon 1998. aastal

Läbi aastate on Jööri küla talude arv märkimisväärselt kahanenud: 1939. aastal loendatud 39 suitsust on järel 14 ja neistki pooltes on tulehoidjateks üksikud vanad inimesed. 5 talus on siiski veel elujõulised noored pered ja kasvavad lapsed.

Kolm korda on külaelanikud, nende järglased ja külaga seotud inimesed suvel kogunenud Jööri ja neid inimesi on mõlemal korral olnud hämmastavalt palju.

11. INTERVJUUD JÖÖRI VANIMATE INIMESTEGA

11.1 Leontine Papper Metsalt

Olen Sõrvest Kaimri külast pärit. Jööris Nigulal olin suiliseks. Sõja ajal läksin tagasi Sõrve ja seal viidi 1944. aasta sügisel meid Saksamaale. Kui tagasi tulime, oli terve küla maha põletatud, minna polnud kusagile. Tulin tagasi Jööri. Olin jälle suiliseks Nigulal ja Koolil. Vahepeal mandril ka. 1947. a tulin siia Metsale, Meinhardile naiseks. Olin nii tüdinud võõraste orjamisest. Aga oleks ma teadnd, et kolhoosid tulevad ja kõik jälle käest ära võetakse, ma poleks tulnudki siia. Üks lehm jääti kõigile alles. Meil pole rohkem olnudki kui üks. Kellel rohkem oli, võeti käest ära. Üks hobune oli meil ka, see võeti ära. Hobused viidi Liiva talli, lehmad Madise lauta.

1948. aasta sügisel tehti kolhoos, Madise Oskar oli esimees. Pärast oli korra Meinhard ka, aga kes see tahtis seal olla.

Laine sündis 1949. aastal, aga lapse kõrvalt tegin kõik oma normipäevad. Käsitsi niitsin kõik heina siit ümbertkaudu metsast. Laps oli kaasas, ta oli hea laps, oli vagusi. Kui Meinart ära suri, 1957.a. oli Ennu pooleaastane. Vana Õue oli kolhoosi esimees, lubas abi anda. Ei saanud sentigi, isegi matusteks ei antud. Mitte keegi ei küsinud, kuidas ma hakkama saan. Aga ma sain. Pidin saama, sest ma pidin lapsed toitma. Ja lehma pidi karjatama. Ennu oli süles kaasas, sest ta ei jäänud üksi koju ja teised lapsed läksid kooli.

Abiraha hakkasin hiljem saama, kui Laine ja Rein juba suuremad olid. Siis sinu vanaisa (Viktor Pints – autor) ükskord ütles, et tuli kuskile avaldus teha, ma ei mäleta enam, kusk kohta. Siis ma hakkasin saama vist 15 rubla kuus lapse peale, aga seda ma sain ainult ühe lapse eest.

15 aastat olin Madise lautas lüpsja. 12 lehma käsitsi 2 korda päevas, kui poegisid, siis 3 korda ka lüpsime. Peale lüpsmise tuli ka haljassööta ette niita, lauta vedada. Sõnnik välja rookida. Põllu pealt kotiga katkusime käsitsi piimaohakaid, et lehmad ikka rohkem lüpsaksid. Lüpsid ka. Ordeni sain, Tööpunalipu ordeni. Siis oli tervis veel käes.

Nüüd oleks küll hea elada, pole enam vaja tööd teha. Aga nüüd pole jälle tervist. Kui lapsed olid väiksed, siis mõtlesin: oh saaks ometi korra elus veel une täis magada. Nüüd saaks magada, aga pole und...

11.2 Asta Sirel Kuutmanilt

Ma olin siis 14-aastane. Veel õhtul vend Kalju küsis, et tunned sa ka, et õppimise tahet pole üldse. Ma ei tundnud. Aga loomad hakkasid öösel häält tegema. Lehmad ja lambad. Ema ütles, mis see peaks tähendama. Aga loomad on ju tundlikud.

Küüditajad tulid öösel poole nelja ajal. Me panime ruttu-ruttu riidesse, tund aega anti aega. Marta täditütar oli ka kaasas. Ja vist Treima Berta. Heino oli pisike, ta sündis peale seda, kui isa ära viidi 1945. aastal. Jurna Eduard viidi ka siis, nad olid mõlemad Kaitseliitus. Ema oli küll talle ütelnud, et ära mine sinna Kaitseliitu, kes teab, mis. Aga ta oli ütelnud, et ah, mis, see ainult nimi kirjas.

Mõned mehed külast jälle olid metsas peidus, Kaasik Heini oli üks. Siis Välja Andrei oli ära surnud vahepeal ja meie isa oli kutsutud matustele. Kaitseliidu ülemus Ratta Oskar, meie naaber oli tulnud ajama, et vaja minna metsa haarangule. Isa oli ütelnud, et mulle on matus tähtsam kui see haarang. Oskar öelnud: see läheb sulle kalliks maksma. Ja läks ka! Terve pere viidi ära. Kui me olime auto peal, siis mindi Jurnale. Seal püssimehed ütlesid meile, et lapsed, jookske te metsa. Ma oleks võind tõesti metsa minna, aga ema ütles ka, kus te üksi jääte. Siis meid viidi kõigepealt Valjala kiriku juurde. Me olime esimene auto, aga kus siis hakkas rahvast tulema. Ja kus oli nuttu! Nii raske on seda meelde tuletada...

Valjalast viidi meid edasi, linnast läbi Jaagarahule. Ilus suvine päev oli. Seal ootas sadamas üks terava otsaga küna, sellega viidi laeva. Õhtu ja öö läbi toodi rahvast. Mõned vanad inimesed olid nagu meelest ära, tahtsid ennast üle parda merre visata, et nad nii vanad rongad, surevad parem siin. Aga kohe aeti parda juurest ära. Üks naine hakkas sünnitama, karjus. Trümmis oli üks paar, nii armunud, kogu aeg teki all, kõik vaatasid neid. Tüdruk oli küüditatud ja poiss tuli vabatahtlikult kaasa.

Teise laeva peale toodi mandri inimesed. Kui siis laevad sõitma hakkasid, mängis seal akordion seda lugu: „Peagi jõuab laev sadamasse, tormid ei mölla seal...“ Nii kurb oli, nutsime. Päike just tõusis ja kena vaikne ilm oli, pool neli hommikul. Aga kus oli miinid meres! Meil oli päästelaev kõrval ja see vist aitas meid. Teise päeva jõudsime Paldiskisse. Siis pandi loomavagunitesse. Kus seal oli jälle nuttu. Kõik, kes kauplusest tulid, võõrad inimesed, viskasid oma leivakotid aknast sisse meile vagunitesse, jutt oli juba lahti, et küüditatakse.

Ei mäleta, kui kaua sõitsime, aga kui kohale jõudsime, tulid venelased traktoritega vastu. Suured saanid olid taga nagu tuba. Kes kuhugi sai, jagati ära ja sõideti edasi. Ühes peatuses hakkasid mehed meie poole tulema, kellel kirves, kellel saag käes. Kalju ütles, et nüüd tapetakse meid ära. Kõle hirm oli, aga siis ma sain aru sõna „kino“. Ja kirvestega mehed tulid töölt, ka kino vaatama. Elasime algul ühe venelase juures, see varastas meid puhta paljaks. Pärast läksime sakslaste juurde.

Põllutööl olin ja lautas. Härgadega äestasime ja kündsime. Seda tööd ma polnud teinud, aga hakkama sain. Siis olin lüpsja. Laut oli vitstest punutud, lehmasitaga vahed kinni tehtud. Nii külm oli, et käed panime vahel piima sisse sooja, muidu ei saanud enam. Aga piima sai juua ja vahel tõin koju ka kummikotiga ümber keha.

Väike vend suri Siberis, see mürgitati seal ära. Ta küsis juua ja talle anti mingit kemikaali, üks labori töötaja, oli vist segane. Pärast ta ema käis vabandamas, et tasub kõik kulud, aga mis sa enam...

Tagasi ma kohe peale Stalini surma ei tulnud, olin seal abiellunud ja mul oli neli last. Loll olin, et abiellusin, aga see oli üks sakslane. Volgasakslased olid ka küüditatud. See oli hull mu järele ja kui ma poleks läind talle, ta oleks mind maha löönd. Tulime alles 1963. aastal ja elama pandi meid Kustule, Georg Lemberi majja.

11.3 Marie Pints Uuelult

Me saime isaga (minu vanaisa Viktor Pints-autor) tuttavaks enne sõda, kui ta siia Jööri hobulaenutuspunkti juhatajaks määrati. Peale sõda ei lastud neid kohe koju, neid peeti veel aasta läbi Kloogal kinni. Siis, kui ta tuli esimest korda Saaremaale, ma olin teiste

külanoortega teetöödel Kallemäel, igäüks pidi minema, seal oli teetrumm katki. Suure veoautoga tulid, me vahtisime kõik poisse ja äkist ühe peal oli Viktor. Lasi auto kinni pidada ja tuli maha. Siis hakkasime sealt jala koju tulema. Arglikud olime ka, ta küsis, et ega sa vahepeal mehele pole läinud...

Teise päeva ta läks tagasi oma peatuskohta Upale. Kaubi Edgar oli masina-traktorijaama juhataja. See sokutas ta siia hobulaenutuspunkti, ma olin arveametnik. Pärast ta oli Veeriku kantis agronoomiks. Siis ta pandi külanõukogu esimeheks. Ja siis oli just küüditamine 1949. aastal. Aga ta pole parteis olnud sel ajal, ta pole mitte midagi teadnud. Linnast helistatakse, et hoidke rahvas koos, tähtis koosolek tuleb. Vallamaja omad töötajad olid kõik, siis teisi ka oli kutsutud. Viktor küsind, et mis ma neile ütlen, kästud: räägi niikaua rahvusvahelisest olukorrast. Kõik olid räägitud, ikka kedagi ole. Siis Viktor tahtnd õue kusele minna – pole saand, püssimees ees, abivallavanem! Talle pole keegi rääkind mitte midagi. Ta süda saand nii täis, virutand selle kõrvale ja käind ära.

Teda oli määratud Võrsna, mis ta nimi oli, ei mäleta. Naise mees oli enne ära viidud, aga seal oli armuke olnud ja see viidud ka ära. Aga Viktoril oli hing nii täis, et ta pole mitte kätt ka liigutanud. Istund laua taga nagu tumm. Ma olen pärast mitu korda mõelnud, et siis just arvati ehk, et ta oli see järgivaataja. Aga ta pole olnud. Pärast ta rääkis, et kui püssimeest nägi, siis löönd kõik sees külmaks, et nüüd on siis minu kord minna. Ta isa tapeti ju lossis ära, kui ta Punaarmees oli ja Viktor ei teadnud mitte midagi. Kasuema viidi teiste lastega Saksamaale ja kodu põletati ära.

Aga need oma valla inimesed, kes käisid küüditamas, olid määratud aitajateks. Need polnud mingid küüditajad, neile öeldi, et te peate aitama nendel asju kokku panna. Inimesed on ju ise kohkud ja ei oska ise midagi kaasa võtta. Oli üks Suursaar Maria, sellel oli palju väikseid lapsi, Taavi, mees oli omakaitstes, see viidi juba enne ära. Ja pesu oli Marial käsil, laste riided vee sees, pole selga panna mitte midagi.

Salme, minu õde oli ka vallas kirjutaja, ta pidi ka kusagile minema. Ma ei mäleta, kus ta käis, vist siinsamas Jurnal. Aga seda ma mäletan, mis Treima Ruudi ütles: Mis aitajad need naised on, muudkui nutavad seal juures, abi pole kellegist. Need olid meie Salme ja Rämmi Marta, kelle kohta ta ütles. Salme saatis pärast veel Liisile raha järele.

Kui siis kõik viidi Valjalga kokku, Viktor nägi, et siit Jurna inimesed on ka peal, ta on läind auto juurde ja ütlen, et kui teid praegu ära viiakse, siis ta pole õigust olemaski ja ta ka enam külanõukogu esimees ei ole. Elmar oli siis poisike, aga ta olevat pärast rääkinud, et mäletab veel seda. Viktor läind, et helistab linna Suurhansule. See oli Sõrve mees. Aga mitte üks telefon ei töötanud. Siis ta käis teine päev linnas Suurhansu jutul ja rääkis, et sellest perest on kaks poega Punaarmee ja nende vanemad viiakse Venemaale, see pole õige. Ja lubatigi vanad tagasi, aga poisid viidi ära.

Miks ma pole parteisse astunud? Kas mind vähe taheti ja räägiti, Vallau ja teised ka. Aga mul oli hulka lapsi ja mitu korda oli see võim vahetatud siin ilmas. Ma mõtlesin, et ikka kedagi peab lastele ka jääma, ma ei hakka kuskile parteisse. Isa oli hakanud ja ju sellest aitas. Ei ma mõtelnud, et midagi võimu vahetust veel tuleb, aga siuke kartus oli, et peab lapsi kaitsma.

Nigula Mihkel, ta naine ja poeg viidi ka ära. Liisi elas siin Nigulal ja tõi suure peegli meile. 1941. aastal viidi Nigula Teele ja Veida. Nigula Augusti naine oli Äрма Anna. Ta laps Paul. Nad tulid mandrilt tagasi. Sakslane oli vastus ja need saadeti tagasi.

11.4 Helvi-Adele Peäske Madiselt

Mu ema on Vormsi saarel sündind ja isa on Hiiumaal sündind. Tulid ära Saaremaale. Ema tuli mõisa lehmaliipsjaks, ta isa tuli kupjaks. Kooli Priidu, Rääpsu Joosep ja Kaasiku Peet olid vennad, nad tulid ära Hiiumaalt kõik siia Jööri. Rääpsu Joosep oli minu isa. Rääpsu oli küll vana mõisakoht, aga mingit mõisamaja seal alles ei olnud. Me saime oma maja alles siis, kui 1927-28 ehitati. Minu lapsepõlv oli sihuke, et ei tahagi mäletada. Isa ja ema pidid ihust-hingest tööd tegema, et lapsi ära toita. Arva ise, kuidas oli! Mina olin 9-aastane laps. Enne, kui ema-isa Koplimesa heinale läksid, ema sõtkus leiva ära, pandi puud ahju. Ma pidin siis tule otsa panema, ahju ära kütma, leivad ahju panema ja kui need küpseks said, siis metsa teistele süüa viima. Tänapäeval, mul on suured lapselapsed, nad ei teagi, kuidas leiba tehakse. Ma räägin neile vahetevahel, nad naervad mind.

Ainult kolm talve ma käisin koolis, sest ma pidin teiste laste järele vaatama. Sündinud on meid kümme last, elus on seitse. Mu isa oli selline joomamees, et ainult lapsi oskas teha ja laulis ja mängis pilli. Kui maja ehitamine oli, siis pani salaja köie abil üle seina ajama. Ma,

noor tüdruklaps pidin suuri palke saagima, kedagi pidi sae otsas olema. Siis töötasin, et joodikule ma mitte eluilmas mehele ei lähe.

Kui ma suuremaks sain, siis läksin Tõnule suuliseks. Kangesti kiitsid mind, et neil on enne ka suulisi olnud, aga sellist, kes kõik tööd oskab teha, pole olnud. Need olid head inimesed, ma kiidan neid veel hauapõhja ka.

Kolhooside ajal ma olin neli ja pool aastat Kõndus Aavikul tallimeheks. Ja siin Madise sepapajas käisin neid raotamas. Suur Alleks oli siin, see aitas mind raotada, aga ma raotasin neid üksi ka. Jaa, võin praegu ka hobuse ära raotada, too aga siia!

Metsa Meinart ja Madise Oss ajasid siin mulle igasuguseid jutte, aga ükskord Oss kutsus mind kohtama. Ma ütlesin: Oled sa segane peast! Ta oleks ju mo isa olnud vanuse pärast. Ma olin 22 ja ta oli 49. Aga ta oli kõps mees veel. Ma mõtlesin, oota, ma narrin teda. Koplis oli üks kivi, ma arvasin, et ma lähen vaatan sealt, kui ta Madise poolt hakkab tulema, siis ma jooksen ära. Aga ta oli niipalju kavalam, ta läks metsa sisse ja järsku kargas mul seljatagant kinni. Mul pole kuskile joosta änam olnud... Ma ei ütlend talle kohe midagi, ma küsisin ema käest, mis ta arvab. Aga ema ütles, et sa oled nii vana, pead ise teadma. Oss ei joond ega suitsetand ja siis ma tulingi, lolli peast tulid...

Juta, Saima, Aavo, Asta – tal olid enne ju lapsed. Ma mõtlesin, et mis siin viga, lapsed kõik juba ette tehtud. Aga polnud, tulid Olev, Endel, Sulev, Kalev, kõik poisid. Viive oli mul juba enne, kui ma Kõndus töötasin, aastane oli, kui ma siia tulid.

Enne ma ikka laulsin teiste tüdrukutega kiige all kangesti, aga nii kui Madisele sain, jäin vaik. Oskar ütles, et ma võtsin endale laulunaise, et pidi mulle laulma ühtejooni. Mis sa enam ei laula? Ma ütlesin: aga kulla inimene, süle sitta täis, silmad vett täis, mis ajal sa änam laulad... Ja kui ma nüüd mõtlen oma tervise peale, siis ma mõtlen, et ime, et seda tervist veel niipalju on sellele tööle peale, mis sai tehtud. Oskar oli kolhoosi sepp. Ta oli päevad läbi sepapajas. Kui tupp tuli, oli nii must, et poisid kartsid teda, pole tundnud, et see nende isa on. Vaat siuke oli minu elu.

KOKKUVÕTE

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vanemas ajaloos on kajastatud vaid mõisas elanud saksa soost inimesi. Eestlased on välja toodud numbritena härraste valdustes.

Hernhuutlased, kelle diakonid on vähemalt paar aastasada Jööri elanud, jätsid oma tegevusega jälgi ka eestlaste igapäevaellu. Selle usuliikumise mõjul vähenes kuritegevus ja joomine ning paranes talunike kirjaoskus.

Eesti Vabariigi ajal olid Jööri küla elanikud tegevad nii põllumajanduses kui ka seltsielus. Arenenud oli ühistegevus.

Kolhoosiaeg on inimestele meeles kui raske töö ja vähese palga aeg, mis 60. aastatel siiski paranes ja elu muutus stabiilseks.

Tänapäeval on Jööri külas jälle lootustandev ühistegevus, kuid elanike arv on tunduvalt vähenenud.

KASUTATUD KIRJANDUS

Heinrich, M. 1999. *Ühistegevusega edukale elule*. Kuressaare: Oma Saar

Luha, A & Blumfeldt, E & Tammekann, A. 1934. *Saaremaa Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus

Pao, B. 1987. *Küla uuendamine*. Tallinn: Valgus

Pao, B. 1999. *Valjala*. Tallinn: Maalehe Raamat

Pints, V. 1973. Müts maha nende ees! *Kommunismiehitaja*, 3654, 1-2.

SAR, Mihkel Lipu mälestused 1905. aasta revolutsioonist, SM 7394.

ENSV RAKA, f.1865, n.4, s.-ü. 355-360.

ENSV RAKA, f.1865, n.4, s.-ü. 357-360.

ENSV RAKA, f.311, n.1, s.-ü. 89-93.

ENSV RAKA, f.2072, n.3, s.-ü. 2072

Lühendid

SAR — Saaremaa Arhiivraamatukogu

ENSV RAKA — Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Riiklik Ajaloo Keskarhiiv

Leontine Papper. Autori intervjuu. Helisalvestis. Saaremaa Jööri, 10. mai 2002.

Helvi-Adele Peäske. Autori intervjuu. Helisalvestis. Saaremaa Jööri, 10. mai 2002.

Marie Pints. Autori intervjuu. Helisalvestis. Saaremaa Jööri, 10. mai 2002.

Asta Sirel. Autori intervjuu. Helisalvestis. Saaremaa Jööri, 11. mai 2002.

Lisa 1. Talupoegade arv Jööri mõisas 1715 – 1858

Mõis	1750		1758		1782		1795		1811	1816		1826		1834	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Jööri	5	9	3	9	28	32	43	56	50	49	63	62	91	66	93

1850		1858	
Mehed	Naised	Mehed	Naised
65	88	63	86

Lisa 2. Suurimad osanikud Jööri-Kõnnu Masinatarvitajate Ühisuses
1939. aastal

(Krooni)

<i>Osaniku nimi</i>	<i>Osalus</i>
Juhan Männa	3433
Otto Maripuu	2504
Georg Lember	2449
Oskar Sarapuu	1580
Eduard Aleksandri p. Päeske	1546
August Kindel	1433
Mihkel Varvas	1180
Kirill Maripuu	1112
Feodor Jalg	1110
Kustu Raamat	1055
August Männa	994
Juhan Mõistlik ¹	425

Märkus 1. Juhan Mõistlik oli ainukene mitteliige Valjalas, kes oli teinud sissemaksu.

Lisa 3. Ettepanek G. Lemberi tunnistamine kulakuks mitte kinnitada

E.N.S.V. Ministrite Nõukogule

Meie allakirjutajad, Põllumajandusliku Artelli
" Oktoober 'i " liikmed ,palume 15 juulil s.a.
Saaremaa Täitevkomitee poolt vastuvõetud ja Teie
kinnitaniseks esitatud ettepanek Georg Aleksandri
poeg Lemberi kulakuks tunnistamise asjus mitte
kinnitada ja G. Lemberile luba anda P. A.
" Oktoobri " liikmeks astuda. Põllumaj. Artell.
" Oktoober " võttis oma peakoosolekul 1948 a.
novembri kuus Georg Lembri ühel häälel artelli
liikmeks , aga sel korral ei pääsenud see otsus
maksvusele. Oleme G. Lembri perekonnaga koguaeg
käsikäes töötanud nii rehepeksu kui piimaveo
ringides ja vastastikku talgutsõudel, G. Lemberi
põllutsõomasinad, mis tal naabritega kokku ostetud,
on juba kolhoosis, ning Lemberi, kui kogunud ühis-
tegelase ja tema perekonna tööjõud on meie kol-
hoosile väga tarviline, mispärast palume tühivalt
meie palvele vastutulla.

<i>J. K.</i>	<i>Siiman</i>
<i>E. K.</i>	<i>Reisjärd.</i>
	<i>S. Jõgi</i>
	<i>K. Reisjärd</i>
<i>M. Luust</i>	<i>el. Rappas</i>
	<i>P. Rappas</i>
<i>E. Lipp</i>	<i>S. Kumpul</i>
<i>A. Teisler</i>	<i>F. Lipp</i>
<i>A. Kull</i>	<i>M. Sepp</i>
<i>P. R. M. Teisler</i>	<i>A. M. K. Kumpul</i>
<i>A. Lassar</i>	
<i>L. Kumpul</i>	<i>M. Lipp</i>
<i>A. Pett</i>	<i>O. Lassar</i>
	<i>K. Jõel</i>

Lisa 4. Valjala kolhoosi majandusliku efektiivsuse tabel

<i>Näitaja</i>	<i>Valjala kolhoosi tulemus 1972. aastal</i>	<i>Rajooni keskmine</i>	<i>Koht rajoonis</i>	<i>Koht vabariigis</i>
Kogutoodangu maksumus 100 ha maa kohta	341 000	449 000	2	37
Haritava maa hektarilt söötühikut	2227	1692	1	65
Piima 100 ha haritava maa kohta	798	761	7	71
Liha 100 ha haritava maa kohta	197	154	1	22
Kasum 1 ha maa kohta rublades	24,6	14,8	2	37
Kaubatoodangu rentaabluse %	52	40	2	37
Tulud realiseerimisest 1 ha haritava maa kohta rublades	702	515	2	35

Märkus: Eesti NSV-s oli 1972. aastal 235 kolhoosi.